

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ

CRIMINAL LEGAL CHARACTERISTICS OF RESPONSIBILITY FOR EVADATION OF PAYMENT OF ALIMONY FOR CHILD SUPPORT

Буга Г.С., д.ю.н., доцент,
начальник відділу організації наукової роботи
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-3957-7387

Данилевська Ю.О., к.ю.н.,
старший науковий співробітник, завідувач докторантури
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1893-8473

Конституцією України встановлено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Батьки зобов'язані виховувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Отже, Конституція України чітко визначає охоронювані суспільні відносини та визначає основну ієрархію об'єктів правової охорони, у якій сім'я та похідні від неї обов'язкові складові елементи – дитинство, материнство та батьківство вважаються універсальними. Сімейний кодекс України встановлює ці статті, деталізує захищені суспільні відносини та встановлює обов'язок батьків утримувати своїх дітей, а повнолітніх дітей – утримувати непрацездатних батьків та осіб, які потребують допомоги. Стаття 164 Кримінального Кодексу України, передбачає, що злісне ухилення від сплати, встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів) карається громадськими роботами від 80 до 120 годин або виправними роботами до одного року, або обмеженням волі на той самий строк. Також передбачено, що раніше судима особа за цією самою статтею буде покарана громадськими роботами від 120 до 240 годин або виправними роботами до двох років, або ж обмеженням волі на строк до трьох років. Потерпілими від цього злочину визначаються неповнолітні діти, які мали отримати кошти на своє утримання. Об'єктом злочину визначається право неповнолітніх осіб на всебічний розвиток та повноцінне життя. З об'єктивної сторони цей злочин може вчинятись у формі: 1) злісного ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їхньому утриманні; 2) злісного ухилення від сплати аліментів. Суб'єкт злочину – спеціальний. Відповідальність за злісне ухилення від сплати аліментів та утримання неповнолітніх можуть нести батьки та усиновителі. Суб'єктивною стороною є прямий умисел. Предметом злочину вважають частину від заробітку або визначену суму, яку мала сплачувати особа неповнолітньому, проте через деякі причини цього не зробила. Склад злочину може мати місце лише за наявності рішення суду, відповідно до якого особа, яка мала сплатити аліменти цього не робила. Склад злочину вбачається тоді, коли особа злісно не сплачувала аліменти.

Ключові слова: кримінальне законодавство, діти, неповнолітні, ухилення, аліменти, утримання, кримінально-правова характеристика.

The Constitution of Ukraine establishes that family, childhood, motherhood and paternity are protected by the state. Parents are obligated to raise their children until they reach adulthood. Adult children are obliged to take care of their disabled parents. Consequently, the Constitution of Ukraine clearly defines protected social relations and defines the basic hierarchy of objects of legal protection, in which the family and its mandatory components derived from it - childhood, motherhood and paternity are considered universal. The Family Code of Ukraine establishes these articles, details protected social relations and establishes the obligation of parents to support their children, and of adult children to support disabled parents and those in need of assistance. Article 164 of the Criminal Code of Ukraine provides that malicious evasion of payment of funds established by a court decision for the maintenance of children (alimony) is punishable by community service from 80 to 120 hours or correctional labor for up to one year, or restriction of freedom for the same period. It is also provided that a previously convicted person under the same article will be punished with community service from 120 to 240 hours or correctional labor for up to two years, or restriction of freedom for up to three years. The victims of this crime are minor children who must receive funds for their maintenance. The object of the crime is determined by the right of minors to comprehensive development and a full life. From the objective side, this crime can be committed in the form of: 1) malicious evasion of parents from maintaining minors or disabled children in their care; 2) malicious evasion of alimony payments. The subject of the crime is special. Parents and adoptive parents may bear responsibility for malicious evasion of child support and maintenance of minors. The subjective side is direct intent. The subject of the crime is considered to be a portion of earnings or a certain amount that a person should pay to a minor, but for some reason did not do this. A crime can only occur if there is a court decision according to which the person who was supposed to pay alimony did not do so. A crime is considered when a person maliciously fails to pay alimony.

Key words: criminal law, children, minors, evasion, alimony, maintenance, criminal legal characteristics.

Постановка проблеми. Утворення сім'ї – одне з найважливіших завдань для кожної людини. У сучасному світі статистика розлучень не менша, ніж одружень. На жаль, дуже часто розлучаються саме ті пари, у яких за період шлюбу народилися діти. І з моменту розлучення утримання дітей залежить від того, як часто та в якому розмірі будуть сплачені аліменти на його утримання. Аліментами прийнято називати кошти, які присуджуються за рішенням суду від частини доходу іншої особи, або ж в чітко визначеній сумі для утримання певної особи. Обов'язковість сплати аліментів на утримання дитини прописані в багатьох законодавчих актах. Перш за все, статтею 51 Конституції України [1, с. 31].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кримінально-правова характеристика відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей була

предметом наукових досліджень Бабенко А.М., Думчиков М.О., Зайцев О.В., Корощенко К.Р., Сокол О.О., Семенов І.В., Філіпенко В.Р., Юнін О.С. та інших провідних науковців. Однак, низка аспектів кримінально-правової характеристики відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, потребують додаткового опрацювання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення кримінально-правової характеристики відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає А.М. Бабенко, у ст. 51 Конституції України, встановлено, що сім'я, дитинство, материнство й батьківство охороняються державою. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися

про своїх непрацездатних батьків. Отже, самою Конституцією України чітко визначені охоронювані суспільні відносини й визначено основну ієрархію об'єктів правового захисту, де узагальнюючим визнається сім'я та її похідні, обов'язкові складові елементи – дитинство, материнство й батьківство. Сімейний кодекс України, розвиваючи ці положення деталізує охоронювані суспільні відносини й передбачає обов'язок батьків утримувати дитину та обов'язок повнолітніх дітей утримувати непрацездатних і таких, що потребують допомоги, батьків. Зокрема, стаття 180 Сімейного кодексу України, прямо зазначається, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Між батьками та дітьми існують зворотні обов'язки. Це впливає не лише зі статті 51 Конституції України, а й з положення статті 202 Сімейного кодексу України, де прямо вказується, що повнолітні дочка та син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги [2, с. 22].

Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків, відповідальність за які встановлено ст. 164 та 165 КК України, останнім часом дуже поширені на всій території України. Оскільки ця категорія злочинів впливає на нормальний розвиток сім'ї та добробут держави в цілому, ми вважаємо, що за допомогою аналізу історичного розвитку кримінального законодавства щодо регулювання ухилень від сплати аліментів можна виокремити корисні, або ж, навпаки, негативні елементи практики застосування тих чи інших норм законодавства, які регулювали сімейні відносини саме в питанні аліментних зобов'язань [3, с. 20-21].

На думку І.В. Семеновою, створення умов для підтримання здорових сімейних відносин, для охорони дитинства, батьківства, материнства, заохочення взаємоповаги членів сім'ї, забезпечення в родинах підтримки й піклування щодо неповнолітніх та непрацездатних осіб є запорукою розбудови громадянського суспільства, ґрунтованого на гуманістичних ідеалах української нації. Своєчасне реагування на найбільш небезпечні прояви в цій царині здатне запобігти багатьом негативним соціальним явищам (таким як зменшення народжуваності, збільшення смертності, дитяча безпритульність, збільшення кількості осіб, позбавлених батьківських прав, дитяча проституція, соціальне сирітство тощо), поширення яких загрожує не лише стабільності суспільства, але й національній безпеці. Тому одним з актуальних завдань вітчизняної правової системи є вдосконалення засобів захисту сім'ї як важливого соціального інституту, забезпечення охорони прав та законних інтересів усіх учасників сімейних відносин. Одним з таких засобів є встановлення в кримінальному законодавстві відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів дітям або батькам, а також за ухилення від утримання неповнолітньої чи непрацездатної дитини (статті 164 та 165 Кримінального кодексу України) [4, с. 215–216].

Стаття 164 Кримінального Кодексу України, передбачає, що злісне ухилення від сплати, встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів) карається громадськими роботами від 80 до 120 годин або виправними роботами до одного року, або обмеженням волі на той самий строк. Також передбачено, що раніше судима особа за цією самою статтею буде покарана громадськими роботами від 120 до 240 годин або виправними роботами до двох років, або ж обмеженням волі на строк до трьох років [5]. Потерпілими від цього злочину визначаються неповнолітні діти, які мали отримати кошти на своє утримання. Об'єктом злочину визначається право неповнолітніх осіб на всебічний розвиток та повноцінне життя. З об'єктивної сторони цей злочин може вчинятись у формі: 1) злісного ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їхньому утриманні; 2) злісного ухилення від сплати аліментів.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Відповідальність за злісне ухилення від сплати аліментів та утримання неповнолітніх можуть нести батьки та усиновителі. Суб'єктивною стороною є прямиї умисел. Предметом злочину вважають частину від заробітку або визначену суму, яку мала сплачувати особа неповнолітньому, проте через деякі причини цього не зробила. Склад злочину може мати місце лише за наявності рішення суду, відповідно до якого особа, яка мала сплатити аліменти цього не робила. Склад злочину вбачається тоді, коли особа злісно не сплачувала аліменти [1, с. 32].

На думку О.В. Зайцева та В.Р. Філіпенко, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК є суспільні відносини, що забезпечують захист майнових інтересів і прав неповнолітніх або непрацездатних дітей, які потребують допомоги, право неповнолітніх та непрацездатних дітей на повноцінне життя та всебічний (фізичний, психічний і соціальний) розвиток. Потерпілими від цього злочину можуть бути: 1) діти, на утримання яких за рішенням суду їх батько чи мати мають сплачувати аліменти; 2) неповнолітні чи 3) непрацездатні діти, що перебувають на утриманні батьків. Неповнолітніми дітьми визнаються особи віком до 18 років, якщо згідно з законом вони не набувають прав повнолітніх раніше (наприклад, внаслідок одруження). Непрацездатними є повнолітні діти, які в силу фізичних чи психічних вад позбавлені можливості постійно чи тимчасово працювати (зокрема, діти-інваліди I, II та III групи) [6]. Наслідки ухилення від утримання дітей є суттєвими. Зокрема, Верховний Суд України вказує на: недостатній розвиток дитини та її соціальну дезадаптацію; підвищення небезпеки сприйняття дитиною установок антисоціального способу життя, що, зрештою, може призвести до того, що вона приєднається до криміногенного середовища [7; 8, с. 150-151].

На думку О.С. Юніна, законодавець розрізняє два поняття, які можуть бути причинами притягнення до кримінальної відповідальності: кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від сплати аліментів та злісне ухилення від сплати аліментів. Різниця полягає у строках невилплати аліментів, що призводить до певних складнощів у притягненні до кримінальної відповідальності боржника. Саме на підставі цієї неузгодженості деякі боржники вважають, що сплата ними раз на три місяці невеликої суми буде свідчити про відсутність «злісного» ухилення від сплати аліментів та звільняє їх від притягнення до кримінальної відповідальності [9].

Як зазначає О.М. Тичина, притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів відповідно до ст. 164 Кримінального кодексу України можливе лише за наявності певних умов. По-перше, склад злочину може мати місце лише за наявності рішення суду, відповідно до якого мати або батько чи інша передбачена законом особа зобов'язана сплачувати аліменти. За змістом ст. 164 КК України не утворює складу цього злочину ухилення від сплати аліментів, визначених на підставі договору батьків про сплату аліментів на дитину [10]. По-друге, ухилення від сплати аліментів утворює цей склад злочину лише у випадку, коли воно є злісним. Поняття злісності належить до оціночних категорій і має бути визначено у кожному конкретному випадку. Визнання судом ухилення злісним повинно бути належним чином вмотивовано у вироку. Про злісний характер ухилення можуть свідчити тривалість ухилення, продовження ухилення після попередження про необхідність виконання свого обов'язку та можливість кримінальної відповідальності з боку судді чи державного виконавця, неодноразові звернення потерпілого чи інших осіб до винної особи з цього приводу тощо [11].

За ст. 164 КК України караним є злісне ухилення від утримання дітей. Йдеться про: 1) злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання

дітей (аліментів); 2) злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Кримінальна відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, передбачена ст. 166 КК України [8, с. 150-151].

Відповідно до ч. 2 ст. 182 Сімейного Кодексу України розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Згідно з приміткою до ст. 164 КК України під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів [12, с. 262].

Як зазначено в постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, злісне ухилення полягає у тривалому та наполегливому ухиленні особи від виконання обов'язку зі сплати аліментів шляхом приховування свого місця проживання, роботи, фактичного заробітку або інших грошових надходжень, незважаючи на попередження про кримінальну відповідальність. Для встановлення ознаки злісності немає значення, чи такі дії винуватої особи виражалися у прямій відмові від виконання покладених на неї обов'язків, чи мали форму пасивного ігнорування, уявної неспроможності або необізнаності про необхідність їх виконання, оскільки всі ці обставини у будь-якому разі призводять до ухилення від сплати коштів на утримання дітей [13].

Отже, відповідно до Кримінального кодексу України, за злісне ухилення від сплати аліментів у ч.1 ст.164 КК України передбачена кримінальна відповідальність. Суспільна небезпечність даного злочину полягає в тому, що даними діями суб'єкт порушує обов'язки, що покладаються на батьків за Конституцією України та сімейним законодавством, а також посягає на нормальний розвиток і існування дітей. При цьому Кримінальний кодекс Укра-

їни вважає злісне ухилення від сплати аліментів тривалі, систематичні і наполегливі діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, повторне ухилення від сплати аліментів тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за шість місяців відповідних платежів [10].

Отже, притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 164 КК можливе лише за умов, коли воно є злісним. Наявність цієї ознаки у тексті статті зобов'язує суд при постановленні вироку зазначити, які конкретно дії вчинила особа і чому вони свідчать про злісний характер. Очевидно, що розглядаючи справи суди стикаються з труднощами у застосуванні цієї статті, бо жодних конкретних орієнтирів у визначенні злісного характеру діяння у законі не наведено. В судовій практиці виказувалась пропозиція розкрити зміст злісного характеру у законі шляхом зазначення тривалості і систематичності таких дій. Нібито саме ці ознаки характеризують діяння як злісні та охоплюють усі способи ухилення [7]. У науці були спроби конкретизувати ознаку злісності щодо «ухилення від утримання». Так, О. І. Белова зазначає, що «...навіть нетривале за часом ухилення батьків від утримання дітей може призвести до вкрай негативних наслідків для їх здоров'я, фізичного та психічного розвитку» [14, с. 109]. Д.П. Євгєєва можливість кваліфікації злісного ухилення від утримання вбачає тільки у випадках повного або систематичного невиконання цього обов'язку є Вважаємо очевидним, що запропоновані характеристики поняття злісності (нетривале, повне, систематичне ухилення), самі по собі, потребують роз'яснення та не вирішують проблеми правозастосування [8, с.152].

Отже, матеріальна підтримка є важливим обов'язком кожного з батьків. Невиконання цього обов'язку головиним чином заважає дитині рости і жити повноцінним життям. Це також впливає на батьків, які живуть разом з дітьми і змушені працювати на своїх батьків, щоб забезпечити потреби дітей. Отже, несплата аліментів – це кримінальний злочин, який тягне за собою покарання у вигляді громадських або виправних робіт, або ж обмеженням волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Думчиков М.О., Корощенко К.Р. Відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дитини: кримінально-правова характеристика. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 87. С. 30-36.
2. Бабенко А.М. Деякі проблеми визначення об'єктивних ознак злочинів ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст.165 КК України). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. №2. С. 21-24.
3. Сокол О.О. Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків: дисертація за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Запоріжжя, 2017. 241с.
4. Семенов І.В. Злочинне ухилення від утримання дітей або батьків (ст.ст. 164, 165 Кримінального кодексу України): досвід систематичного тлумачення ознак потерпілого. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 215-223.
- 5 Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 21-22, ст.135.
6. Постанова Верховного Суду колегії суддів Касаційного кримінального суду від 26 травня 2020 р., судова справа № 313/1391/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89564221>.
7. Судова практика у справах про злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей від 28 січня 2004 року. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002697-04#Text>
8. Зайцев О.В., Філіпенко В.Р. Невиконання батьками обов'язку утримання неповнолітніх дітей: дискусійні аспекти кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 2. 2023. С. 149-154.
9. Юнін О.С. Стягнення заборгованості по аліментах та притягнення боржника до відповідальності за невиконання аліментних обов'язків: проблеми теорії та практики. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. №1(85). С. 132–139. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2019/05/NV_1_2017.pdf.
10. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.1>.
11. Тичина О.М. Актуальні засади притягнення до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1188c529-e240-419d-bb25-7c0ef3e6f6f8/content>.
12. Оксаніченко А.С. Питання кваліфікації злочинів, ознакою складів яких є злісність. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 2(23) Том 3, 2018. С. 261–265.
13. ВС пояснив, коли в діях особи наявне злісне ухилення від сплати аліментів. *Юридична газета online* від 09 листопада 2021. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/vs-poyasniv-koli-v-diyah-osobi-nayavne-zlisne-uhilennya-vid-splati-alimentiv.html>.
14. Белова О.І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 184 с.